

ИЗ ЂУРЂЕВДАНСКЕ ОБРЕДНО-ОБИЧАЈНЕ ПРАКСЕ СИРИНИЋКЕ ЖУПЕ

Сиринићка жупа има богату обредно-обичајну праксу која још увек није довољно истражена. Ђурђевдан се сматра највећим пролећним празником чију прославу карактеришу бројне ритуалне радње. Наведеним радњама настоји се магијским путем обезбедити здравље људи, стоке, али и плодност усева. У овом раду представимо и анализирати поједине компоненте које прате обредно-обичајну праксу Сиринићана.

Кључне речи: Сиринићка жупа, обредно-обичајна пракса, Ђурђевдан, обредна гатања.

Простор на коме смо спровели истраживање у вези са ђурђевданском обредно-обичајном праксом припада области познатој као Сиринићка жупа, која је смештена подно Шар-планине. „Протеже се до оштрог шарског гребена на коме су висови: Љуботен, Ливадица, Језерска чука и Бистра, од којих су два последња висока преко 2600 метара. Западна граница јој се од врха Бистре спушта на превој Превалац, затим иде билом планине Ошљака, која, као и превој Превалац одваја Сиринић од суседне Сретчке Жупе или Средске. Од Ошљака се даље на северозападној страни, граница Сиринића протеже билом Коца Балкана и планине Жара или Грмовате, које га одвајају од Призренског подгора. Северну границу му чини граница Језерачке планине, Студеница и Куркулица, одакле се преко косе Грабера граница спушта према Бродској Клисури, на источној косовској страни“ (Урошевић, 1948: 117). Сиринићка жупа обухвата следећа села: Севце, Јажинце, Брезовицу, Врбештицу, Штрпце, Беревце, Поповце/Горњу Битињу, Доњу Битињу, Сушиће, Вичу, Готовушу, Драјковце, али и Коштњево, Ижанце, Фирају и Брод².

Говор Сиринићке жупе припада призренско-јужноморавском дијалекту (уп. Белић, 1905; Ивић, 1985; Ивић, 2009). О овом говору писали су бројни

¹ milica.dejanovic@pr.ac.rs

² Иако је највећи број села насељен Србима, у Коштањевоу, Ижанцу, Фираји и Броду нема више српског живља, док су Доња и Горња Битиња и Драјковце мешовито насељени.

аутори, али је највећи број радова о сиринићком говору написао Радивоје Младеновић. Наиме, ауторов вишегодишњи рад на проучавању сиринићког говора резултирао је монографијом *Говор северношарпланинске жупе Сиринић* (Младеновић, 2019).

На овим просторима очувана је богата традиционална култура са комплексним обичајима и обредима у прослављању појединих календарских празника. Иако су поједини сегменти обредно-обичајне праксе описани, постоји велики број неосветљених сегмената. „Становници Сиринићке жупе живели су традиционалним начином живота. Начин и услови живота, али и њен географски положај, имали су утицаја на бављење становништа одређеним привредним делатностима, али и на формирање одређеног типа културе. Плодне Сиринићке долине биле су погодне за бављење земљорадњом, док су планински предели погодвали развиту сточарства.“ (Дејановић и Михајловић, 2023: 119). Наведене привредне делатности утицале су на очување бројних ритаулних радњи и обредне праксе у календарском циклусу празника, нарочито оних којима се настојало обезбедити здравље стоке и плодност усева. Један од празника који нам то потврђује јесте Ђурђевдан, чију прославу прати велики број ритаулних компонената (углавном акционих и предметних, ређе вербалних³).

У овом раду представимо и анализирали поједине компоненте које прате ђурђевданску обредно-обичајну праксу Сиринићана. Ђурђевдан је празник који се слави 6. маја и прославља хришћанског свеца Светог Георгија. У местима Сиринићке жупе празник се номинује као *Ђурђевдан* и фонетизмом *Ђурђеудан*, са експираторним акцентом на пенултими, што представља једну од маркантнијих особина сиринићког говора⁴. Сиринићани не користе двочлани назив Ђурђев дан (Дејановић и Реџић, 2023: 322).

Обичаји, ритуалне радње и веровања која су са њима повезана, према речима Љиљане Недељков „у српском културном коду имају своје корене још у претхришћанском периоду; првобитна прасловенска митологија нашла је свој одраз у оквиру хришћанског света уопште, а многи обичаји и веровања из давне словенске прошлости сачували су се у вези са хришћанским празницима, али не у оквиру црквеног учења, него чине део традиције која се практикује у сеоској заједници, у породици, или их пак обављају само појединци“ (Недељков, 2014: 11). Сличне закључке можемо извести и када је у питању прослава Ђурђевдана. Наиме, иако велики број обредно-обичајне праксе нема покриће у црквеном учењу, будући да се преносе са колена на колена, постају део традиције и током времена попримају карактер црквеног и верског. На тај начин грађа коју представљамо доприноси осветљавању једног дела традиционалне духовне културе Сиринићана, кроз коју се

---

³ В.Толстој, 1995.

⁴ Као једна од маркантнијих особина сиринићког говора издваја се употреба експираторног акцента којим ћемо акцентовати делове разговора са информаторима.

одражава и њихова колективна свест, будући да она указује и на ставове према обичајима и радњама које се спроводе. Значај овог рада огледа се у презентовању прикупљене етнолингвистичке грађе, њеном представљању и анализи (делимично заснованој на исказима информатора).

Истраживање ђурђевданске обредно-обичајне праксе започели смо током 2022, а наставили 2023. године, теренским истраживањима спроведеним у Сиринићкој жупи, коришћењем *Материјала за етнолингвистичко проучавање балканско-словенског ареала* А. Плотњикове (Плотникова, 1996).

Рад је настао на основу грађе прикупљене кроз разговоре са информаторима из Сиринићке жупе о питањима који се односе на ђурђевданске обреде и обичајну праксу⁵. Настојаћемо да кроз представљену грађу и анализом исте дођемо до закључака везаних за традиционалне обрасце празовања овог централног пролећног празника, будући да поред Божића и Ускрса из календарског циклуса, овај празник чува највећи број ритуалних радњи.

Прославу Ђурђевдана у Сиринићкој жупи прате ритуалне радње које се обављају уочи и на дан самог Ђурђевдана. Када је у питању ђурђевданска обредно-обичајна пракса, она се може представити у виду следећих ритуалних радњи: 1. одлазак на извор, 2. ношење изворске воде, соли и других предмета у цркву, 3. брање обредног биља, 4. кићење зеленилом, 5. обредно гатање, 6. умивање и купање обредним биљем, 7. опасивање врбом. У обредним радњама пажња се посвећује свему ономе што је човеку потребно и што је за њега најважније: здравље чланова његове заједнице/ породице (деце пре свега), обезбеђивање напретка, здравље стоке и плодност усева, односно свему ономе чиме човек обезбеђује своју егзистенцију.

Будући да је прослава Ђурђевдана и те како комплексна, у овом раду представимо један од наведених аспеката/компонената у прослави Ђурђевдана (*обредно гатање*). На комплексност утиче и чињеница да поједине обредне радње везане за овај празник нису једнствене у свим местима Сиринићке жупе. Заправо, конкретни описи локалних извођења разликују се углавном у појединостима, односно у неком елементу који прати обредни ритуал.

Сведочанства о постојању обичаја везаних за прославу Ђурђевдана присутни су у Вуковом *Рјечнику*⁶, што сведочи о вишевековном постојању ђурђевданских ритуалних обреда. Један од разлога досадашње очуваности ђурђевданских обредних радњи и ритуала који их прате јесте страх,

⁵ У улози информатора нашле су се четири особе женског пола и једна особа мушког пола.

⁶ Под двочланом одредницом Ђурђев дан Вук Стефановић Караџић описује процес ритуалног купања и биље које се у тим процесима користи, при чему је селен од посебне важности. Такође, наводи и обичај да се на Ђурђевдан коље јагње уз напомену да поред Срба и Турци држе до тог обичаја (Стефановић Караџић, 1852: 151).

који нагони становнике да их се придржавају у оној мери у којој је то могуће (зависно од услова у којима се налазе), и веровање да ће прекид вишевековне праксе имати негативне последице по чланове дате заједнице, те се из тог разлога обредне радње сваке године понављају. На тај начин можемо установити и однос информатора према обичајној пракси, односно веровање у њихову делотворност.

Значајно место у ђурђевданској обредно-обичајној пракси припада обредном биљу (које у ритуалима добија и симболичко значење), којим се спроводе обреди купања и/или умивања. „Најзначајнију функцију у обављању ђурђевданских радњи у Сиринићкој жупи заузимају следеће биљке: врба, дрен, ђурђевданка, заваћка, јоргован, копитник, коприва, леска, силим“ (в. Дејановић и Рецић, 2023: 324).

Будући да долази до бројних културних и друштвених промена, промене које се одвијају у друштву, неминовно ће утицати и на промене у погледу обављања одређених обреда, обичаја и ритуалних радњи, те они бивају измењени и прилагођени новонасталим променама и новом начину живота. То се, наравно, може увидети и у погледу ритуалних радњи које се обављају на овај празник.

Понапре се викало Велигдан⁷, Ђурђевдан, белом променом⁸ – из разговора са информатором, сазнајемо да је *бела промена* заправо подразумевала облачење нове одеће, обично народне ношње, на наведене празнике. Белом бојом сигнализирано је да је у питању чистота, светост, док је *промена*, лексема која се у Сиринићкој жупи користила да означи одећу која служи за свечане прилике, када се људи среде и дотерају, пресвуку или *промене/напромењују*, те отуда и њена семантичка мотивисаност.

У овом раду представимо један од сегмената ђурђевданске обредно-обичајне праксе, односно процес обредних гатања која се спроводе на Ђурђевдан, док ће остали сегменти бити представљени у неком од будућих радова.

Ђурђевданска гатања се, најчешће, спроводе са циљем провере будућег годишњег и животног тока човека. Нека од њих могу се сврстати у љубавна гатања, док су поједина везана за преношење одређене особине из природе или предмета и провере предстојећег годишњег и животног тока човека. Ђурђевданска гатања, присутни су у раду *Етнолингвистичка грађа о Ђурђевдану у Штавици*, Б. Вељовић (уп. Вељовић, 2012: 219–220).

Наиме, једна од некадашњих ритуалних радњи која се спроводила на Ђурђевдан јесте гатање гранчицама врбе (остало је у сећању једног информатора). Према казивању информатора (1932), помоћу врбиних гранчица раније се на Ђурђевдан вршило гатање везано за проверу човековог

---

⁷ Велигдан је други назив за Ускрс или Васкрс. Претпостављамо да је настао од речи *велики дан*.

⁸ Курзивом је означен транскрипт одређених делова насталих у разговору са информаторима о питањима везаним за ђурђевданску обредно-обичајну праксу.

животног тока. Гатање се вршило тако што би се одвојило неколико врбиних гранчица и усправљено би се постављало испод стрехе, да преноћи (број врба зависио је од броја чланова породице). Свака од њих означавала се именом једног члана. Сматрало се, уколико врба и сутрадан буде жилава и здрава (и изгледом и кад се преломи), а не сасушена, да ће и човек који је оставио врбу и себи је наменио, бити здрав и дуговечан. Уколико, пак, дође до сушења врбе, то се тумачило као лош знак и предзнак болести.

Будући да је Ђурђевдан празник који се везује за буђење у природи, ваљало би да људи овај празник дочекају и проведу будни, па се на тај начин буђење природе магијским путем преноси и на „буђење“ човека, што је у народу изражено кроз веровање (гатање) да уколико не заспимо током Ђурђевдана, онда ћемо и у току године бити будни, вредни, радни и успешни⁹. Наведено гатање забележила је и Б. Вељовић у штавичким селима. Међутим, како ауторка истиче, у наведеној области присутан је и ритаул који се именује као „преношење дријема“, а односи се на чињеницу да се поспаност могла предати неком другом. Поступак се спроводио тако што се најпре одабере лице коме се жели *пренети дријем*, затим би се особа позвала како би јој се изговорила басма. Ауторка указује на недоследност по питању текста басме (Вељовић, 2012: 220).

Поред наведених, на Ђурђевдан су се спроводила и љубавна гатања. Љубавно гатање спроводило се помоћу ђурђевданке, на тај начин што би девојке стављале зрелу биљку испод јастука, очекујући да ће им она показати будућег младожењу: *Ђурђевдаанка се понапре стаљала испод јастук, али она зрела, жута, као девојке што су зреле за удају, јер се веровало да ће ги дође у сан вереник*. Међутим, информатори су показали несигурност по питању времена и биљке којом се спроводи чин гатања, о чему нам сведочи следећи транскрипт: *Бићи на Видовдан понапре се стаљало, тај видвида, јер на Видовдан све се отвара, све се види* (Дејановић и Реџић, 2023: 325–326). „Чињеница да су информатори са извесном дозом несигурности говорили о томе, сведочи да је временом дошло до губљења овог обичаја али и о могућности ‘замене’ уколико се неки обичај / гатање не спроведе на дати празник, чиме се давала прилика да се оно понови и исправи учињена ‘погрешка’.“ (Дејановић и Реџић, 2023: 326).

Љубавна гатања бележимо и у *Српском рјечнику*, али су се спроводила на другачији начин: „У Боци се састану по три девојке које су већ за удају, па на Ђурђев дан рано отиду на воду, носећи једна у руци проса, а друга у њедрима грабову гранчицу, па једна од ове двије запита ову трећу: ‘куда ћеш?’ А она одговори: ‘Идем на воду, да воде и мене тебе и ту што гледа про тебе’ Онда она запита ону што носи просо: ‘Шта ти је у руци?’ А она јој одговори: ‘Просо, да просе и мене и ту што гледа про тебе.’ По том упита

⁹ У Вуковом Рјечнику региструјемо податак да на Ђурђевдан не треба спавати да нас не би болела глава (Стефановић Караџић, 1852: 151).

ону што има грабову гранчицу шта јој је у њедрима, а она јој одговори: 'Граб, да грабе и мене и тебе и ту што гледа про тебе.'" (Стефановић Караџић, 1852: 151).

Будући да су се јављали као егзистенцијални извори снабдевања основним животним намирницама, значајна пажња у ђурђевданским обредним радњама поклањала се стоци. *Понапре свака кућа имала стоку. Сви чувале краве, оуце, козе. Би ишле на ред да ги чуву. Се водило рачуна да стока бине здрава, берићетна, јер од тој живеће људи. Имале би млеко, сир, кајмак. И појаци биле, јер се раниле здраво. Зато се водило рачуна да ги се посвети пажња. Саг нема више стока толко. Сал по некоја кућа, так-тук ако има.* Данас је ситуација другачија. Наиме, мали број породица и даље се бави сточарством, што је условило и губитак одређених ритуалних радњи везаних за стоку.

С обзиром на то да се Ђурђевдан сматра „славом стоке“ и према народом веровању представља „најјачи празник за сељака“ (Бошковић Матић, 1962: 195), у ђурђевданску обредно-обичајну праксу била је укључена и стока.

Ритуал одузимања млека (на простору Сиринића обавља се на Ђурђевдан, обично у јутарњим сатима), познат је српском етнокултурном простору (уп. Дрдемез, 1980; Вукановић, 2001; Вељовић, 2012). Б. Вељовић наводи да су наведени процеси познати и другим словенским народима (позивајући се на радове С. Т. Агапкине) што говори о томе да је у питању постојање истог мотива у традиционалној култури народа чији су се припадници у прошлости претежно бавили сточарством, а код којих је Ђурђевдан имао изузетан значај (уп. Вељовић, 2012).

У обредним радњама везаним за процес ритуалног одузимања млека у Сиринићкој жупи региструјемо употребу обредног хлеба, под називом *симиче*. Следи опис ритуала: *Симиче је кравајче које је у средини шупљо. Свако ко држао стоку, на Ђурђевдан месиво симиче ујутру пре пуштања стоке на испашу (а она се тад пушта по први пут) стока се помуже не у ћомку (железну канту), већ кроз то шупљо симиче, да пада млеко на под да би стока била музна и да има толико млека да се просипа.*¹⁰ Семантички однос ритуалног одузимања млека успостављен је лексемом *просипује*, којом се изражава жеља да млека буде толико да прелива посуду у којој се пуни, те да се просипа на под.

Поред ритуалног одузимања млека, постојао је и обичај који је доприносио плодности стоке, на тај начин што би се стока шибала штапом. То је представљало својеврстан начин претње, да стока буде послушна и даје што више млека (обичај је својствен селу Јажинцу).

Да је стоци у ђурђевданској пракси придодато значајно место, сведочи

---

¹⁰ Захваљујемо информаторки И.М. (1992) која нам је пренела казивање о ритуалном одузимању млека.

и обред *крмења стоке* или храњења стоке сољу (и биљем) која је ношена у цркву уочи Ђурђевдана.¹¹ Само ношење у цркву, говори о распрострањености хришћанског духа и духа православља у ритуале засноване на митолошким, односно култним основама.

Уколико упоредимо забележене ритуалне радње са постојећом етнолошком и ентолингвистичком литературом о Ђурђевдану, уочићемо постојање бројних подударности, али и низ различитости како у погледу акционих обредних радњи, тако и у начину њеног извођења.

Закључак

Свака компонента која се користи у спровођењу обредно-обичајне праксе Сиринићана има своју функционалност, односно, превасходно је усмерена ка стицању и очувању здравља човека и онога што доприноси човековој егзистенцији: обезбеђивање здравља стоке и плодности усева. Спровођење наведених радњи сматра се строгим правилом које се усваја од најранијег детињства (будући да у већини обреда учествују деца), иако последњих година долази до губљења одређених компонента насталих као одраз прилагођавања новим условима живота, али и утицају савремене на традиционалну културу.

У овом раду настојали смо представити општу структуру ђурђевданске обредно-обичајне праксе Сиринићке жупе, али с обзиром на њену комплексност, акценат смо ставили на процесе обредних гатања, будући да се она више не спроводе, те смо њихово представљање сматрали приоритетом, с обзиром на то да се полако губе и у сећањима наших информатора.

Анализом обредних гатања увидели смо да се она спроводе у циљу провере будућег животног тока човека (гатње границама врбе, љубавна гатања), али је у наведене процесе укључена и стока, којој се придаје значајно место у ђурђевданској пракси. Интересантна је чињеница да се код свих обредних гатања не јавља вербална компонентна (иако бисмо то очекивали с обзиром на то да се гатања махом базирају на магијском веровању у изговорено), већ су превасходно базирана на предметним и акционим компонентама.

Након целовитог представљања прикупљене грађе са ђурђевданском тематиком, моћи ћемо да дођемо до закључака везаних за социјалне, религијске и културолошке промене настале како код појединаца тако и у широј заједници, у оквиру календарског циклуса празника. То ће

¹¹ У делу Сиринићких села у послеподневним сатима носи се вода, со и обредно биље у цркву да преноћи. Поред тога, мештани носе и друге ствари: књиге, како би били напредни и имали успеха на пољу образовања, мајице или који други одевни предмет. Стиче се утисак да не постоји правило шта се све може однети у цркву, већ да сваки појединац носи оно што је њему у датом тренутку потребно за напредак.

нам омогућити да сагледамо и упоредимо присуства обредних радњи на другим просторима српске језичке територије на којој је дошло до вршења истраживања на сличну тему, те да изведемо закључке о етнокултурној припадности обредних радњи ширем, општесловенском простору.

Литература

- Белић, 1905: А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. Српски дијалектолошки зборник I, Београд: Државна штампарија краљевине Србије.
- Дејановић и Редић, 2023: М. Дејановић и Е. Редић, Биље у сиринићкој ђурђевданској обредно-обичајној пракси (етнолингвистички приступ), у: *Митолошки зборник 46*. Рача: Центар за митолошке студије Србије, 321–330.
- Дејановић и Михајловић, 2023: М. Дејановић и Ј. Михајловић, Из ткачке лексике у Сиринићкој жупи, у: *Српска баштина*, VIII/2. Никшић: Институт за српску културу, 118–126.
- Дрдемез, 1980: Х. Дрдемез, Народне умотворине из нашег краја, у: *Новопазарски зборник 4*. Нови Пазар: Завичајни музеј, 139–145.
- Вељовић, 2012: Б. Вељовић, Етнолингвистичка грађа о Ђурђевдану у Штавици, у *Прилози проучавању језика*, бр. 43. Нови Сад: Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета, 267–294.
- Вукановић, 2001: Т. Вукановић, *Енциклопедија народног живота, обичаја и веровања Срба на Косову и Метохији, VI век – почетак XX века*. Београд: Војноиздавачки завод.
- Ивић, 1985: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
- Ивић, 2009: П. Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Бошковић Матић, 1962: М. Бошковић Матић, Народни обичаји, Ђурђевдански обичаји, у: *Гласник етнографског музеја у Београду*, књига 25. Београд, 195–202.
- Младеновић, 2019: Р. Младеновић, *Говор северношарпланинске жупе Сиринић*. Српски дијалектолошки зборник LXVI/1, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Недељков, 2014: Љ. Недељков, Испитивање ритуалне кулинарске лексике Војводине – допринос упознавању духовне културе, у: *Обредна пракса – речима о храни (на материјалу из српских говора Војводине)*. Нови Сад: Матица српска, 7–11.
- Плотникова, 1996: А. Плотнокова, *Материјали за етнолингвистичко истраживање балканославјанског ареала*. Москва: Росийская академия наук: Институт славяноведения.
- Толстој, 1995: Н. И. Толстој, *Језик словенске културе*. Ниш: Просвета.

Урошевић, 1948: А. Урошевић, *Шарпланинска жупа Сиринић*. Скопје: Годишен зборник (Филозофски факултета на Универзитот - Скопје), 117–176.

Стефановић Караџић, 1952: В. Стефановић Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Беч: Јерменски намастир.

Milica J. Dejanović

ABOUT ST. GEORGE'S DAY RITUAL AND CUSTOMARY PRACTICE IN SIRINIĆKA ŽUPA

Summary

Sirinićka župa has a rich ritual and customary practice which is still not sufficiently researched. St. George's Day (*Đurđevdan*) is the biggest spring holiday in Sirinićka župa. We will analyze from the ethnolinguistic approach the components of ritual actions related to the celebration of St. George's Day in Sirinićka župa. Many ritual elements had the role of magical contribution to the health of people and stock, and to the fertility of fields.

Key words: Sirinićka župa, ritual practice, Đurđevdan, ritual divination.